

TİBBİ-SOSIAL MÜNASİBƏTLƏR SOSIAL FƏLSƏFƏNİN PREDMETİ KİMİ

Könül Rahim qızı Əfəndiyeva

Azərbaycan Universiteti

E-mail: Efend 83@mail.ru

Məqalədə məqsəd tibbi-sosial münasibətlərin aktualaşdırılması məsələlərinin sosial fəlsəfənin predmeti kimi araşdırılmasıdır. Bildirilir ki, tibbi-sosial münasibətlər hələ qədim dövrlərin bilik sahiblərini narahat edən məsələlərdən biri olmuşdur. Müasir dövrdə bu sahədə Qərbi Avropa və ABŞ tədqiqatçıları ilə yanaşı milli tədqiqatçılarımızın əsərlərinə nəzər yetirilmiş müvafiq nəticələr çıxarılmışdır. Məqalədə əsasən müqayisəli təhlil, tarixi xronoloji təhlil metodlarından istifadə edilmişdir. Məqalənin elmi yeniliyi müasir dövrdə tibbi-sosial münasibətlərin aktualaşdırılması istiqamətdə aparılan tədqiqatların ümumiləşdirilməsi və ilk dəfə bu məsələlərin Azərbaycanda təzahürü komponentlərinə müəllif münasibətinin bildirilməsidir.

Yekunda müəllif bu istiqamətdə aparılan tədqiqatları ümumiləşdirmiş, müasir təbabətin çağdaş inkişafı kontekstində hələ də sağlamlığın təmin edilməsi ilə əlaqədar bir çox məsələlərin həll olunmaması ilə yanaşı, tibb müəssisələrinin öz sərəncamlarında olan üsullarla bəzi xroniki xəstəliklərin lokallaşdırılması sayəsində insanların əksəriyyətinin qəflətən ölmələrinin qarşısı alınmışdır. Bu səylər ilk növbədə iki tərəf üçün həyatın əhəmiyyət və dəyərinin artırılması istiqamətində dövrün tələblərinə müvafiq tövsiyə və təkliflərlə irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: sosial fəlsəfə, etika, tarixçilik, antropologiya, təbabət, tibbi-sosial münasibətlər

GİRİŞ

19-cu əsrin sonu, 20-ci əsrin əvvəllərində ətraf mühitə olan münasibət onun elmi və texnoloji üstünlüyü ilə xarakterizə olunur. Bu münasibətlər ssiyentizmin (ingiliscə *science – elm deməkdir*) üstünlüyünün olması ilə nəticələndi. Bu prosesdə cəmiyyətin inkişaf məqsədlərinin yerinə yetirilməsi üçün təbiət tükənməyən ehtiyat mənbəyi kimi qəbul olunurdu. Elmi nailiyyətlər sayəsində praktiki olaraq heç kəs təbiətə qarşı olan hərəkətlərə cavabdeh deyildi. Üstəlik əxlaqi dəyərlərə də qarşı müəyyən etinasız münasibətlər formalaşmağa başlandı. Peşəkar etikanın biliyə olan münasibəti problem kimi ikinci, hətta üçüncü dərəcəli idi. Fəlsəfənin əhəmiyyəti qeyri - elmi bilik sahəsi kimi rədd olunurdu. Bu münasibətin əsasında təbiətin özünü tənzimləmək qanunauyğunluğunun olması və onun insan, cəmiyyət, dövlət tərəfindən öz inkişafı üçün istifadə edilməsinin qaçılmaz olması kimi fərziyyələr dururdu. Tədricən ssiyentizmin bu mövqeyi elmi ictimaiyyət tərəfindən rədd edildi.

Məqalədə əsas məqsəd tibbi-sosial münasibətlərin aktualaşdırılması məsələlərinin sosial fəlsəfənin predmeti kimi araşdırılmasıdır. Bildirilir ki, tibbi-sosial münasibətlər hələ qədim dövrlərin bilik sahiblərini narahat edən məsələlərdən biri olmuşdur. Müasir dövrdə bu sahədə Qərbi Avropa və ABŞ tədqiqatçıları ilə yanaşı milli tədqiqatçılarımızın əsərlərinə nəzər yetirilmiş, müvafiq nəticələr çıxarılmışdır.

Metodlar. Məqalədə əsasən müqayisəli təhlil, tarixi xronoloji təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Məqalənin elmi yeniliyi müasir dövrdə tibbi-sosial münasibətlərin aktualaşdırılması istiqamətdə aparılan tədqiqatların ümumiləşdirilməsi və ilk dəfə bu məsələlərin Azərbaycanda təzahürü komponentlərinə müəllif münasibətinin bildirilməsidir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Bu məsələlərə Y.Habermas, M.Epşteyn və digərləri öz əsərlərində geniş münasibət bildirmişlər [1, 2]. Hazırda yeni problemlər insanın təbiət üzərindəki texnoloji üstünlüyünün ekoloji fəlakətlərinə səbəb oldu. Bu fəlakətlər həm təbiətdə, həm də insanın özünün fizio-bioloji və sosioloji varlığında gözlənilməz və neqativ nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Bura enerji, ekoloji böhranlar, ətraf mühitin çirkənlənməsi, müxtəlif epidemik xəstəliklərin çoxalması, flora və faunanın məhv olma qorxusu, insan mədəniyyətinin degradasiyası daxildir. Azərbaycanda bu məsələlər AMEA Fəlsəfə İnstitutunun bir çox

əməkdaşları tərəfindən də geniş araşdırılıb. Bunların hamısı insan nevrozu və qəribliyinə uyğun gəlir. Təbiətin və insan həyatının zərif və «küsəyən» olduğu, onun hüquqlarının, genomunun və s. qorunmasının labüdlüyü daha çox aydın olur [3, 4]. Texnogen sivilizasiyasının təhlükəsi barədə rus alimlərindən P.Tişenko, V. Yudin və digərlərinin əsərlərində geniş vüsət tapmışdır [5, 6, 7].

Yaranmış və dərinləşən böhranlı vəziyyət təbiətdə nəinki hüduqların olmasını göstərir, həm də getdikcə onların instrumental səmərəliliyinə və istismarına məhdudiyyətlərin qoyulması kimi qəbul edilir. Etiraf etmək lazımdır ki, böhran anlamına fəlsəfə, etika, həm də əxlaqi dəyərlərin, həyatın, təbiətin və s. dəyərlərin əhəmiyyətindən çıxış etməyə çalışan etik-fəlsəfi məktəblər təsir göstərmişlər. Təəssüflə etiraf edilməlidir ki, radikal ssientizmlə fərqlənən marksist fəlsəfə çərçivəsində bu məktəblərə az diqqət yetirilib. Milli tədqiqatçılarımızdan İ.Məmmədzaadə öz əsərlərində bu məsələyə münasibət bildirmişdir [8, s. 123-127]. Lakin fəlsəfə məktəblərinin tapıntılarının əhəmiyyəti və onların ictimai təcrübəyə təsirinin araşdırılması məsələləri hələ də öz aktuallığını itirməyib. Burada ən əhəmiyyətli V.Dilteyin həyat fəlsəfəsinin nailiyyətləri [9, s. 260], Freydin ölüm problemləri [10] və Qərbi Avropanın etik məktəblərinin əsasında olan insan problemləridir. Dilteyin həyat fəlsəfəsi İ.Herderin, L.Fon Rankenin, İ.Q.Droyzenin adları və yaradıcılığı ilə bağlı olan tarixçilik məktəbi ilə əlaqədardır. Bu məktəbin təsirlərini Diltey özü əsərində qeyd etmişdi [11, s. 76]. Tarixçilik məktəbi bütün humanitar elmlərdə əsas problem kimi obyektivliyin çatışmamazlığında görünürdü. Ssientizmin hakimliyi şəraitində elmə can atan fəlsəfə üçün bu ciddi çatışmamazlıq idi. Bununla bərabər, tarixçilik məktəbi üçün bu məsələ başqa fikirlərlə, tarixşünaslığın və tarixin fəlsəfəsinin keçmiş dövrləri obyektivliyi adekvat formada təsvir etməsi fikirləri ilə əvəz olunurdu. Orta statistik savadı olan hər bir şəxsin ələlxusus mövqeyi var və buna görə də onlar hadisələrin əsl gedişatını göstərə bilməsələr də, fəlsəfə və tarixçilər reallığı onlara aydınlaşdırmağa yardım etməlidirlər. Bu vəziyyətin nəzəri cəhətdən əhəmiyyəti Droyzenin fərqli yanaşması sayəsində sonralar Dilteyin həyat fəlsəfəsinə böyük təsir göstərmişdir [12]. Məhz Droyzen tərəfindən humanitar elmlərin metodologiyaları anlayışı ilə təbii elmlərin metodologiyaları kontekstində izahı arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqli sərhəd çəkir. Bu metodoloji dualizm fəlsəfə və elmin inkişafının, fəlsəfənin elmdən kənar muxtariyyətinin qorunmasının vacib elementinə çevrilir. Bu məsələlər bu və ya digər dərəcədə L.Kiyaşenko və M.L.Klyuzovanın əsərlərində də işıqlandırılıb [13, 14].

ƏSAS HİSSƏ

Əsas materialın təqdim edilməsi. Humanitar elmlər təbii elmlərdə istifadə edilən anlayışları öz mövqelərindən izah etməyə cəhd edir. Lakin dərk etmə və izah etmə dünyanı bir tam və ya cəm kimi dərk və izah etməyə kömək etməlidir. Dilteyin, Droyzenin fikirlərinə görə hər bir tarixi hadisə cəmiyyət və təbiətdaxili proseslərin nəticəsidir. Yeri gəlmişkən, bu məsələlərə H.Həsənov da öz əsərində toxunaraq qeyd edirdi ki, hər hansı bir hadisə onun konkret tarixi icraçısının şüurunun daxili mental vəziyyətinin, amillərin (məqsədin, hərəkət üçün əsasın, meylin və s.) tədqiqi yolu ilə dərk edilir [15]. Bu baxımdan, tarixi mentalıq, hər hansı bir şəxsin hərəkətindən qaynaqlanaraq əlaqəli formada sonralar bir çox filosoflar tərəfindən də inkişaf etdirilmiş və anlama metodlarına əsaslanan (hermenevtika) humanitar elmlərin inkişaf proqramında öz təzahürünü tapmışdır. V. Diltey həm də humanitar elmlərin durumu və gələcək problemləri haqqında da düşünürdü. Bu məsələlər, həmçinin M. Veberi, E.Hüssereli və digərlərini də maraqlandırsa da, tədqiqatların əsas istiqaməti Dilteyin həyat fəlsəfəsinə yönəldilməsini aktuallaşdırırdı. O, humanitar elmlərin statusunu təhlil edərkən, ilk növbədə onların təbii elmlərdən fərqliliyini aydınlaşdırmaq istəyirdi. “Humanitar elmlər” sözünün etimologiyasına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, əvvəllər bu söz Con Stüart Millin «əxlaq elmləri» kimi ingilis dilindən alman dilinə tərcüməsi kimi izah olunurdu [15]. Bu məqam, humanitar elmlərin hər şeydən əvvəl əxlaqla, əxlaqi dəyərlərlə, bunun isə öz növbəsində, insanla, insan həyatının dəyəri ilə bağlı idi. Dilteyin əsərlərində humanitar elmlərin məntiqi və məzmunu özünəməxsus formada təqdim edilir. O, hər şeydən əvvəl norma və dəyərlərin nisbi olduğunu qeyd edir. Elə bu şəraitdə humanitar elmlərin unikalılığı, onların dərk etmə anlayışının həyatla sıx əlaqəsi

çıxır. Həyat, ümumiyyətlə, bəşər təcrübəsinin anlaşılmaz və izah edilməz əsası olduğu üçün də aydın və dolğun dərk edilə bilməz. Dərketmə həyatın çərçivəsindən çıxarılma bilmədiyindən, o, humanitar elmlərin olmasının şərtidir. Onun üçün humanitar elmlərin əmələ gəlməsi hermenevtik hadisə kimi həyat dəyərinə daxil olmaqdır. Məhz bu elmlər həyatı dərk etməyə çalışan, yəni hermenevtik elmlər olduğuna görə, onların ağırlıq mərkəzi dil ifadələrinin izahından asılıdır. Bir sözlə, humanitar elmlərdə öyrənilənlər insan təcrübəsinin obyektivləşdirilməsi cəhdidir. İnsanın təcrübəsi insanın ruhunu dərk etməyə imkan yaradır. İnsanın ruhu, yaxud “obyektiv” ruh, mədəniyyət və cəmiyyətin daxilində olan həyatın obyektivləşdirilməsidir. Beləliklə, həyatı dərk etmək tədqiqatçının həyat həyəcanını yaşamaq, həyatın mənasını anlamaq qabiliyyətidir. Belə olan halda dərk etmə həyəcanla, şəfqətlə, kiminsə vəziyyətinə emosional tərzdə qoşulmaqdır. Yəni, bu tibbi etikadan, borc (vəzifə) etikasından həyata, canlıya xüsusi münasibəti olan tibbi-sosial münasibətlərə keçidi əsaslandıran anlayışlar kompleksidir. Lakin həyat fəlsəfəsindən tibbi-sosial münasibətlərə keçid birdən-birə baş vermir. Diltey fəlsəfəsində aşağıda verilən sualın cavabının tapılması vacibdir - həyəcan, daha düzgün desək, kiminsə halına yanmaqla yanılanın həyatıyla bir ümumiliyin olmasına biz necə əmin ola bilərik? Burada o, öz hermenevtikasına vacib bir prinsip daxil edir. Fərz edir ki, halına yanılan obyektə yardım etmək istəyən obyektin arasında bir oxşarlıq var. Bir sözlə, bu oxşarlıq onun quruluşunda əhəmiyyətli anlayış olub, hər zaman, hər yerdə dəyişməz olan ümumi insan təbiətindən irəli gəlir. Diltey deyir ki, həyat bütün dövrlərdə bütün tərəflər üçün açıqdır [9, s. 33]. Bundan çıxış edərək Diltey həyat, həyat təcrübəsi, humanitar elmlər arasında daxili qarşılıqlı əlaqələrin mövcudluğunu vurğulayır. Dərk etmə prosesində məhz həyat öz-özünü dərk edir. İnsan başqasını, onun özünün yaratdığını və s. anlamaq bilir və anlamalıdır. Başqa sözlə, humanitar elmlər həyatı anlamağa çalışırlar, çünki onlar özləri həyatın, təcrübənin bir hissəsidir. Təbii elmlər, insandan, onun cəhdlərindən asılı olmayaraq yaranan və mövcud olan reallığı tədqiq edirlər. Aydındır ki, insanlar, cəmiyyətlər, mədəniyyətlər arasında çox böyük fərqlər var. Belə olan halda onun dərk edilməsi də mürəkkəb məsələdir. Diltey görə anlama (dərk etmə) individlərin özlərini başqa individlərdə tanımaqlarıdır. Humanitar elmlər buna kömək edirlər, yəni humanitar elmlər bu prosesə maneçilik törəmə bilməzlər. O qeyd edir ki, biz hamımız əvvəlcədən mübahisəsiz olan bu vəziyyəti anlayırıq. Beləliklə, Diltey həyat fəlsəfəsi, birincisi, humanitar elmlərin xüsusi və unikal olduğunu anlamağına səbəbi oldu, ikincisi, həyat anlayışını təkcə fəlsəfənin inkişafının mərkəzi məqamına deyil, həm də həyata olan xüsusi münasibətə çevirdi, üçüncüsü, fəlsəfə çərçivəsində etikanın dəyərinə aktuallaşdırdı. Məsələn, Almaniyada əxlaqi dəyərlərin əhəmiyyətinə öz münasibəti olan neokantiançılıq məktəbi geniş yayılıb (Marburq və Baden-Baden fəlsəfə məktəbləri). XX əsrin ortalarında A.Şveytserin «həyat qarşısında etikanın pərəstiş»-i əsəri məşhurluq qazandı, Rusiyada «həyat etikas» yayıldı [17]. Bir çox müasir rus filosofları bütün rus etik fikrini həyatın etikas adlandırmağa başladılar. Məsələn, N. Reixin, L.N. Tolstoyun «canlı etikas», Berdyayevin yaradıcılıq və rus ruhunun fəlsəfəsi [16, 18]. Onun üçün hər şeydən əvvəl, həyat dəyərinin dərk edilməsi, ruhi məna ilə dolu olan fundamental dəyər kimi həyatın əxlaqi işıqlandırılması xarakterikdir. Həyatın bu mənası müxtəlif fəlsəfi konsepsiyalarda müxtəlif tərzdə izah olunurdu, lakin din ilə bağlı idi. Bizə elə gəlir ki, Qərbin həyat haqqında fəlsəfi nəzəriyyələrində dini aspektin o qədər də əhəmiyyəti yox idi. Pravoslavlıq, yaxud absolyut dini ideyaları N.F. Fyodorov, F.M. Dostoyevski, V.S. Solovyov, N.A. Berdyayev və s. bu kimi rus filosof və yazıçıların həyat haqqında etik düşüncələrinin əsasını təşkil edirdi. Onlar bu və ya digər dərəcədə həyatı, Allahı və etikanı birləşdirməyə çalışırdılar. Həmçinin qeyd edək ki, nəzəri etikanın bir çox problemlərini həyat və ölüm kontekstindən müzakirə etmək rus fəlsəfəsinə xas idi. Dini ideyalar etik düşüncələrin hesablanma sistemini tapşıırırdı. Bu V.S. Solovyovun vəhdət etikasının kosmizmindən, N.A. Berdyayevin antropologiyasından, Fyodorovun ataların zühuru layihəsindən tutmuş S. Bulqakovun xristian sosializminə kimi böyük bir prosesi əhatə etmişdi. Hətta S. Bulqakovun, S. Frankın iqtisadi və sosioloji nəzəriyyələri həmrəylik etikasının fundamental əxlaqi prinsiplərinə əsaslanırdı. Həmçinin, rus fəlsəfəsində tərkibinə etik tənzimləməni daxil edən qnoseologiyanın konsepsiyası irəli sürülmüşdü. Bu, haradasa rus sosiologiyasının marksist ateizminə reaksiya

idi. Belə həyat etikası çərçivəsində N.Rerixin «canlı etikası» xüsusi statusa malik idi. Rerixə görə bizim planet alov dövrünə daxil olub, bu zaman psixi və ümumiyyətlə, kosmik enerjinin rolu böyüyür. Psixi enerjiyə yiyələnmə təbiətin dəyişilməsini fərz edir, lakin qarşılıqlı həmrəylik, mərhəmət və ədalətliyin etikası əsasında K.Y.Siolkovskinin kosmizminin də kosmik etika üzərində qurulduğu bir qədər az məlumdur. O, Kainatın canlı olması ideyasından irəli gələn dünyada dolaşan və müxtəlif orqanizmlərə keçən ruh atomlarının ölməzliyini fərz edən panpsixizm fəlsəfəsini inkişaf etdirirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, Rerix və Siolkovskinin etikası buddizm ideyalarına əsaslanır [19, 20]. Rusiyada həyat etikasının üçüncü istiqaməti də var idi, amma o əxlaqi seçim tələb edən kəskin həyat toqquşmalarına və gündəlik çətin vəziyyətlərə yaxın idi. Bu istiqaməti naturalistik etika adlandırmaq olar, çünki o, fikrini təbiətsünaşlıqda olan nəzəriyyələrin məhdudluğuna işarə etsə də, təbii elmlərə, biologiyaya yönəldirdi. Bu istiqamətin nümayəndələrini həyatı təbii-tarixi fenomen kimi anlamaq və ölümlə mübarizə ideyalarından etika yaratmaq istəyi birləşdirirdi. Qeyd etmək lazımdır ki, həyat fəlsəfəsi və etikası hər zaman həyat və ölüm arasında olan əlaqənin axtarışında maraqlı olmuşdur. XX əsrin əvvəllərində bu etikanın məşhur nümayəndələrindən biri görkəmli rus fiziki N.A.Umov idi. O, həyat etikasının həyatla, onun təbii-ruhi spesifikliyi ilə bağlılığı ideyasını inkişaf etdirirdi və ona görə də onun sirlərinin açılınması üçün fiziki anlayış və metodların kifayət olmadığını qeyd edirdi. Umov isbat edirdi ki, həyatın spesifikliyi onun əks entropiyalılığındadır. O, yazırdı ki, qeyri- mütəşəkkil təbiətin «nizamsızlığı» insana xas deyil. Umov hesab edirdi ki, «... Bizim həqiqi nizamlılığımız etika elementlərini artıq özünə daxil edib. Əgər canlılar təbii nizamsızlıqlardan yaranmış olsaydı, əxlaqi prinsiplər onların hərəkətinə rəhbərlik edə bilməzdilər». O, təkid edir ki, etikanın əsas-məqsədi təbiətin həyatına, təbiətin xaos qüvvələrinin mütəşəkkil «nizamlı» qüvvələrə çevrilməsinə təsirli müdaxilənin köməyi ilə insan həyatını fəlakətlərdən uzaqlaşdırmaqdır. O, yeni etikanın yeni vəzifələrini irəli sürür: «Elmi biliyin əsasında yarat və qur». Etik ideallar həyatdan, orqanik həyatda mövcud olan və yüksək formalara, yəni yaxşılığın və məhəbbətin etik ideallarına qədər inkişaf edən nizamlılığın ilkin formalarından çıxarılmalıdırlar. Bununla N.A. Umov etikada yeni istiqamət yaradır - həyatın təsdiqlənməsi naminə xaos və nizamsızlıq qüvvələri ilə mübarizə istiqaməti. «Bəşəriyyət dühasının əzəmətli vəzifəsi - yer üzündə həyatın qorunması və təsdiqidir» [21, 14, 22]. Eyni vaxtda tanınmış anarxist ideoloqu P.A.Kropotkin altruizm etikasını işləyib hazırlayırdı. Alimin sözlərinə görə bu etika-dini ehkamçılıq, mövhumat və metafizik mifologiyadan azad olunmuş əxlaq haqqında və bununla bərabər, insan və onun tarixi haqqında müasir biliklərlə bizə təlqin edilən yüksək hisslərlə və işıqlı ümidlərlə ruhlandırılmış yeni realistik elmdir. Elm etikanın əsaslarını verməlidir. Ç.Darvinin nəzəriyyəsini etikanın elmi əsası kimi qəbul edən Kropotkin onun yaşamaq uğrunda mübarizə prinsipini qəti tənqid edir. O, bu prinsipə «qarşılıqlı yardım» prinsipini əlavə edir. «Qarşılıqlı yardım - təkamülün əsas faktorudur». Öz işlərində Kropotkin heyvanlar aləmində olan qarşılıqlı yardımın müxtəlif formalarının təsvirinə geniş diqqət ayırmaqla etik normaların təbii aləmin kökündə olduğunu, altruizmin mənbəyinin, onun fikrinə görə artıq heyvanlara xas olan qarşılıqlı yardım və ünsiyyət instinktində göstərmək istəyir [23].

O yazır: «Biz şəxsiyyətin tam azadlığını qəbul edirik. Biz onun varlığının tam və bütöv olmasını, onun bütün qabiliyyətlərinin azad inkişafını istəyirik. Biz ona heç-bir şey sırmaq istəmirik...». Cəmiyyətdə onun ayrı-ayrı üzvlərinin cəzalandırılmasına haqq verilmir, bu onunla da azad insanın özbaşınalığı ilə əvəzlənir. Amma qeyd etmək lazımdır ki, əgər cəmiyyətin marağından çıxış etsək, onda bu, şəxsiyyətin ictimai əsasının, azadlığının və əxlaqi seçiminin inkarına gətirib çıxarır. Diqqətlə baxsaq görürük ki, P.A.Kropotkinin etik nəzəriyyəsi ilk baxışdan bir-biri ilə cəlaşmayan iki nəzəriyyəyə bölünür. Lakin əlaqə ondadır ki, rus fəlsəfəsində azadlığa olan münasibət əxlaq, yaxşılıq çərçivəsindən kənara çıxırdı; anarxizm azadlıq, cavabdehlikdən azad olmaq kimi qəbul olunurdu [24]. Qeyd etmək lazımdır ki, rus filosofları etika və tibbi etikanın münasibətləri problemləri ilə maraqlanır və düzgün olaraq onların təkcə qarşılıqlı əlaqəsini deyil, həm də tibbi və elmi etikanın əsasının zəifliyini qabarıq göstərirdilər. V.Veresayev etika və elm problemləri müzakirə edərək yazırdı: «Nə qədər kədərli olsa da etiraf etməliyik ki, bizim elmimizin indiyə qədər etikası yoxdur. Həkimlə-

rin cəmiyyətlə və öz aralarında olan səmimi münasibətlərinin normallaşdırılması ilə məşğul olan xüsusi-korporativ tibb etikasını etika kimi başa düşmək düzgün deyil. Etikanın geniş fəlsəfi mənada olması çox vacibdir və bu etika hər şeydən əvvəl tibb elmi və canlı şəxsiyyət arasında olan qarşılıqlı münasibətləri hərtərəfli əhatə etməlidir. Amma cüzi də olsa, belə etikanın məsələləri, demək olar ki, bizdə heç qaldırılmır və müzakirə olunmur...» [23, s. 55]. Veresayev etikanın əsas vəzifəsini «şəxsiyyətlə tibb elmi arasındakı münasibət məsələsinin hərtərəfli nəzəri araşdırılmasında görür və bu o sərhədlərdə üzə çıxarılır ki, onların arxasında hər bir kəsin maraqları elm maraqlarına qurban gedə bilər». O, qeyd edir: «... elə insan hüququ haqqında olan məsələlər onun hüququna qəsd edən tibb elminin qarşısında istər-istəməz tibbi etikanın əsas mərkəzinə çevrilir...» [25, s. 71]. Burada rus fəlsəfəsi və sovet marksist fəlsəfəsi arasında təbiət və cəmiyyətin müxtəlif dərki ilə bağlı ciddi fərqlərə baxmayaraq, bəzi sovet tədqiqatçılarının elm və etika, biologiya və etika və s. münasibətlərlə bağlı yaranan problemlərin əhəmiyyətini dərk etdiklərini qeyd etmək olar. Məsələn, 1940-cı ildə görkəmli sovet biologu D.P.Filatov «Əxlaq norması, yaxud əxlaq - tarixi nöqteyi- nəzərindən» adlı işini yazır. Etikanı təkamül və etologiya nəzəriyyəsi ilə əlaqələndirərək o, belə bir fikir irəli sürür ki, insan təkamülün ilk fazalarında heyvanlar aləmindən müdafiə tərzləri normasını, hərəkətlərində (əxlaqda) eqoistik - instinktiv əsasları özü üçün qəbul edib. Filatovun fikrincə, əxlaqın və insanların rəftarının antieqoistik normalarının yüksəlməsi elə gələcəkdə onun əxlaqı üçün səciyyəvi olacaq. Diqqəti cəlb edən odur ki, D.P.Filatov elmə doğru istiqamətini qoruyub saxlayaraq həm naturalistik, həm xristian etikasının sərhədlərindən kənara çıxan peşəkar etika yaratmağa çalışırdı. Öz etikasını o, həyat eşqi etikasına adlandırırdı. Onun həyat eşqi etikasını A.Şveytserin həyata sitayiş etikasına bənzəndirir [26]. Elə o vaxtlarda, eyni zamanda V.İ.Vernadski biosferanın noosferaya, yəni elmdə və texnikada təcəssüm edilmiş insan zəkası ilə yaranan sferaya, şəraitə keçidi haqqında nəzəriyyə üzərində çalışırdı. Vernadskinin noosfera haqqında nəzəriyyəsində etik komponent, hər şeydən əvvəl, onun optimizliyində ifadə olunur və noosferanın inkişaf qanunlarının biosferanın təkamül qanunlarına zidd deyil, onları davam etdirdiyini təsdiqləyir. Vernadski dəfələrlə biosfera və noosferanın birliyini qeyd edir. O, biosferanın zəka sferasına keçidinin optimistik konsepsiyasını inkişaf etdirir və burada təkcə elmin deyil, hətta bütün bəşəriyyətin etik zəkasının həlledici rol oynadığını qeyd edir. Noosfera bəşəriyyətin elmi zəkasını onun əxlaqi zəkası və texnikası ilə özündə birləşdirir. Onun nəzəriyyəsində zəka nə ssiyentistik, nə də texnokratik cərəyan kimi qəbul edilmir. Bu hər şeydən əvvəl həm elmdə, həm də texnikada təcəssüm olunan əxlaq zəkadır. Həqiqət, yaxşılıq və gözəllik noosferada birləşirlər [26, s. 6].

YEKUN NƏTİCƏ

Bunlara həyat dəyəri probleminin yeni anlayışı da aiddir. Məhz bu məsələnin bioetikanın diqqət mərkəzində olması çox aydındır: müasir təbabət indiki inkişafının elə bir məqamındadır ki, hələ çox xəstəlikləri müalicə edə bilmir, amma sərəncamında olan üsullarla xroniki xəstəliklərin vəziyyətini uzun müddət saxlaya bilir, bu da ona gətirir ki, insanların əksəriyyəti (70%)-dən çoxu qəflətdə deyil, tədricən ölürlər. Bu dövrdə çəkilən iztirablar çox əzab verdiyindən bir çox insanlara bu mənasız və ona görə də yersiz görünür (ənənəvi etiqadların zəifləməsi ilə əlaqədar olaraq). Beləcə tədricən həyatın əhəmiyyət və dəyərinin yeni anlayış ideyasına tələbkarlığı yarandı.

Əgər əvvəllər həyat (olmaq etibarlı ilə) ölümə üstün gələn yüksək dəyər hesab olunurdusa, indi bu məsələ başqa cür qoyulur: hər cür həyatı, onun istənilən vəziyyətində həqiqətən də ölümdən üstündür, bu kontekstdə isə ən vacibi insan seçimidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Швейцер, А. Культура и этика. Философия культуры. / А.Швейцер. - Благовение перед жизнью. М: Прогресс, - 1992. - 183 с.
2. Эпштейн, М. Тело на перекрестке времен. К философии осязания // - «Вопросы философии», - 2005. №8, - с. 66-81.
3. Mustafayev, R. İnsan geninin əzəməti aman keşiyində / R.Mustafayev. - «Dirçəliş - XXI əsr», - 2001. - 40 s.
4. Ramazanov, F. Bioetika: tarixi və müasirliyi // - Fəlsəfə, - 2006. № 1 (2), - s. 47-54.
5. Вопросы современной биоэтики, религии. Поиск в Интернете (www.yandex.ru, www.prambler.ru).
6. КопланВикс, И.С. Всеобщая декларация о геноме человека и правах человека (www.yunesco.ru/doc/en), антропогенное перераспределение органического вещества в биосфере / И.С. КопланВикс. Под ред. - М.: Наука, - 1999.
7. Юдин, Б.Г., Тищенко, П.Д. Биоэтика (учебное пособие) / Б.Г.Юдин., П.Д. Тищенко. М., - 1998.
8. Мамедзаде, И.Р. Введение в этику / И.Р. Мамедзаде. - Баку: - 2004. - 160 с.
9. Дильтей, В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах // Культурология: XX век : - Москва : Юрист, - 1995. - 250 с.
10. Фрейд, З. Психопатология повседневной жизни / З. Фрейд. - М., - 1997.
11. Дильтей, В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах // Культурология: XX век : -Москва : Юрист, - 1995. - 260 с.
12. Дройзен, И.Г. История эллинизма / И.Г.Дройзен. - М.: Наука, - 2002. - 1370 с.
13. Киященко, Л.П. Опыт философии трансдисциплинарности (казус «биоэтика») // «Вопросы философии», - 2005. №8, - с. 105-117.
14. Ключова, М.Л. Этика как аналогия жизни (от рационализма к экзистенциализму) // «Вопросы философии», - 2005. №10, - с. 55-67.
15. Милль, Дж. Утилитаризм // Его же. Рассуждения и исследования политические, философские и исторические: - 1864. - 342-343 с.
16. Гасанов, Г. Цель истории / Г.Гасанов. - Баку: Эльм, - 2004. - 469 с.
17. Швейцер, А. Культура и этика. Философия культуры. Часть 2. / А.Швейцер. Благовение перед жизнью. М.: Прогресс, - 1992. - 183 с.
18. Толстой, Л.Н. О жизни / Л.Н.Толстой. Избранные философские произведения. М.: Просвещение, - 1992. - 467 с.
19. Бердяев, Н.А. Философия творчества, культуры и искусства / Н.А.Бердяев. М.: Искусство, - 1994. - 465 с.
20. Циолковский, К.Э. Избранные труды. Реактивное движение / К.Э.Циолковский. - Л. : Госмашметиздат, - 1934. - 216 с.
21. Этика (энциклопедический словарь). Ин-т Философии РАН., М. :Гардарики, - 2001.- 670 с.
22. Эфроимсон, В.П. Родословная альтуизма (этика с позиции эволюционной генетики человека // Гениальность и этика. М.: Русский мир, - 1998. - с. 435-466.
23. Кропоткин, П.А. "Этика" / П.А.Кропоткин. - М., - 1990. - 248-270 с.
24. Тульчинский, Г.Л. О природе свободы // «Вопросы философии», - 2006. №4,- с. 17-31.
25. Введение в биоэтику: Учеб. пособие / А.Я. Иванюшкин [и др.]. М.: Прогресс-Традиция, - 1998. - 381 с.
26. Филатов, Д.П. Норма поведения или мораль с естественно-исторической точки зрения / Д.П. Филатов. - М., Советский писатель, - 1974. - 415 с.

MEDICAL-SOCIAL RELATIONS AS A SUBJECT OF STUDYING SOCIAL PHILOSOPHY

K.R. Afandieva

The aim of the article is to study the actualization of medical and social relations as a subject of social philosophy. It is stated that the problem of medical and social relations was one of the most exciting questions of representatives of intellectual labor from ancient times. Along with the works of researchers in Western Europe and the United States, attention was also paid to the work of our researchers in this direction.

The article mainly uses methods of comparative analysis and historical chronological analysis. The scientific novelty of the article is a generalization of studies on the actualization of medical and social relations in the modern period, and also, for the first time by the author in Azerbaijan, she turned to components as a problem of social philosophy. As a result, the author summarized the research in this area in the context of the development of modern medicine, while many health problems were solved to localize some chronic diseases by medical institutions due to the means at their disposal, some issues still remain unresolved. These efforts were primarily aimed at increasing the value of life itself for both parties (doctors and patients) and some recommendations and suggestions were given that correspond to the needs of the time.

Keywords: social philosophy, ethics, historicism, anthropology, medicine, medical and social relations

МЕДИКО-СОЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ПРЕДМЕТ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ

К.Р. Эфендиева

Целью статьи является исследование актуализации медико-социальных отношений как предмета социальной философии. Излагается, что проблема медико-социальных отношений являлся одним из волнующих вопросов представителей интеллектуального труда из древнейших времен. Была обращена внимание наряду с трудами исследователей Западной Европы и Соединенных Штатов и на работу в этом направлении наших исследователей. В статье в основном используются методы сравнительного анализа и исторического хронологического анализа. Научной новизной статьи является обобщение исследований по актуализации медико-социальных отношений в современном период, а также, впервые автором в Азербайджане обращена на компоненты как проблема социальной философии.

В итоге автор резюмировал исследования в этой области в контексте развития современной медицины, в то время когда решены многие проблемы в здравоохранении для локализации некоторых хронических заболевания медицинскими учреждениями благодаря имеющемуся у них распоряжении средствами, все еще остаются нерешенными некоторые вопросы. Эти усилия были в первую очередь направлены на повышение ценности самой жизни для обеих сторон (врачей и пациентов) и даны некоторые рекомендации и предложения, соответствующими потребностям времени.

Ключевые слова: социальная философия, этика, историзм, антропология, медицина, медико-социальные отношения